

E L Ő S Z Ó

A magyar mint idegen nyelv megnevezés alkalmazott nyelvészeti, nyelvoktatási terminológiaként az utóbbi 3-4 évtizedben terjedt el a szakmai köztudatban. A szakterület kialakulása azonban magától értetődően egy hosszabb, több évszázadra kiterjedő fejlődési és differenciálódási folyamat eredménye, amelynek története visszanyúlik a magyar nyelv belső és külső felfedezéséig. Ebben a folyamatban döntő szerepet játszott a humanizmus nyelvészmenyének hatása, a magyar nyelvű írásbeliség elterjedése, valamint a nyelvi normák fokozatos egységesülésével a magyar irodalmi nyelv kialakulása. Az első magyarnyelv-leírások, tudományos és gyakorlati nyelvtanok, nyelvismeretek és nyelvkönyvek, társalgási könyvek az anyanyelvi megfigyelések mellett olyan észrevételeket is tartalmaznak, amelyek a magyar nyelv más nyelvekkel való összetetésének eredményeképpen kerültek felszínre. Ezeknek a szempontoknak a párhuzamos előfordulása még hosszú ideig megtalálható, nemegyszer az is megtörtént, hogy az idegennyelv-oktatási célokra készült könyveket az anyanyelvi oktatásban is felhasználták.

A reformáció térhódítása, a latinitás fokozatos visszaszorulása, a magyar nyelvhasználat és oktatás terjedése a XVII-XVIII. században új helyzetet teremtett a soknyelvű- és nemzetiségű magyar államban. A latin nyelv használata ugyanis korábban egyformán érintette a magyar és a nem magyar anyanyelvű állampolgárokat. Ennek következményeként szükségessé vált a magyarországi nemzetiségek számára megfelelő oktatási intézményrendszer kialakítása, tankönyvek, segédkönyvek stb.

kiadása. A XVIII. század elejétől egyre tudatosabbá vált az a törekvés is, hogy a magyar nyelv ismeretlenségéből adódó nyelvi elszigeteltséget leküzdjék és a magyar kultúrát más népek számára is hozzáférhetővé tegyék. Ez a körülmény felerősítette az anyanyelvi és az idegennyelvi szempontok megkülönböztetésének igényét mind a nyelv leírásában, mind az oktatásban.

A XVIII. század végétől - a magyar nyelvű oktatás bevezetésétől kezdve - a Magyarországon élő nemzetiségek iskolai magyarnyelv-oktatása olyan rendszeres pedagógiai tevékenység, amelyet mai fogalmaink szerint az anyanyelv második nyelvként való tanításaként értelmezhetünk.

A magyar nyelv oktatása a XIX. század elején (1806-ban), a bécsi egyetem magyar tanszékének megalapításával a külföldi felsőfokú intézményekben is megjelenik. A magyarnyelv-oktatás itt forrásnyelvi körülmények között folyó, szűkebb értelemben vett idegennyelv-oktatásként értelmezhető. A magyar oktatóhelyek létrehozására irányuló bécsi kezdeményezést a múlt században csak néhány elszigetelt vállalkozás követte, a döntő változás több mint egy évszázad múltán, az I. világháború után átalakult politikai helyzet nyomán következett be. Magyarország számára ekkor meghatározó jelentőségűvé vált az európai politikai és kulturális folyamatokba való bekapcsolódás, s ennek elősegítésére egyebek mellett mind több országban jött létre magyar kulturális intézet, egyetemi magyar tanszék, vagy lektorátus, amelyek többsége az idők folyamán állandó jellegű tudományos és oktatási műhellyé vált. Jelentős változás következett be az ország területi átalakulása következtében nemzetiségi sorba került magyarság nyelvi helyzetével kapcsolatban is. Ezzel összefüggésben válik értelmezhetővé a magyar mint környezetnyelv terminus megjelenése, amely az együttélő nem magyar-

nyelvű népesség magyarnyelv-elsajátítására, illetve oktatására vonatkozó fogalomként alakult ki.

A II. világháború után a magyar felsőoktatás nemzetközi kapcsolatai kiszélesedtek, orientációja is megváltozott, s egy ellentmondásokkal terhes, főként az ideológiai szimpátiák alapján funkcionáló ösztöndíjpolitika következményeként az 50-es évek végétől egyre több országból érkeztek hallgatók Magyarországra felsőfokú tanulmányok folytatására. A 60-as évek közepétől a korábbi évtizedben tudatosan elsorvasztott nyugat-európai kulturális külkapcsolatok is megélénkültek, s újjáéledt a külföldi magyar intézményrendszer is.

A célnyelvi körülmények között folyó magyar mint idegen nyelv (második nyelv) intézményes oktatása helyet kapott a magyar felsőoktatásban, s ez döntő hatást gyakorolt a szakterület további fejlődésére. Az elmúlt évtizedekben ennek a területnek a művelésére szakmai-oktatási szervezetek, tudományos műhelyek, publikációs fórumok alakultak és egyre több konferenciát, illetve tanácskozást szerveztek. Ez utóbbiak közül külön említésre érdemes az első, rendszeres jelleggel megszervezett tanácskozási fórum, a lektori konferencia létrejötté 1969-ben. Jelentős változást hozott az anyanyelvi mozgalom megszerveződése is 1970-ben, amely elsősorban a diaszpórában élő magyarság nyelvfenntartásának, anyanyelvi kultúrája megőrzésének kérdéseivel foglalkozott. Az erre a célra kiépült intézményrendszerben folyó tevékenység egyik formájának a megnevezésére jött létre a "származásnyelvi" nyelvtanítás terminusa. A fentiekén kívül jelentős fejlemény volt 1977-ben a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság megalakulása, amelynek működése nyomán szorosabb kapcsolatok alakultak ki a hazai és külföldi tudományos-műhelyek, illetve oktatóhelyek

között. A szakmai infrastruktúra kialakulásában fontos előrelépést jelentett, hogy 1982-től az ELTE-n "C-szakként" megkezdődött a szaktanárok képzése is. 1983-tól a külföldi egyetemeken folyó magyar nyelv,- illetve hungarológia oktatást külön erre a célra létrehozott szakintézmény segíti (MLK - majd NHK). A magyar mint idegen nyelv diszciplináris fejlődésének és oktatásának története ma még sok tekintetben feltáratlan. Különösen vonatkozik ez a megállapítás az oktatás módszertani gyakorlatára és az egyes intézményekben folyó tevékenységre. A fenti megjegyzésekkel a majdan megírandó történeti monográfia néhány általunk fontosnak tartott csomópontjára kívántuk felhívni a figyelmet.

A magyar mint idegen nyelv diszciplína tehát döntően a felnőttoktatás, ezen belül is a felsőoktatás kereteiben alakult ki és formálódott. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a más intézményekben folyó munka nem járult volna hozzá jelentősen a szakterület fejlődéséhez, különösen ha figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy az oktatás ma is rendkívül változatos tevékenységi szerkezetben és céllal folyik.

Az oktatás kiterjedtségét jól mutatja, hogy a 80-as évek végén Magyarország több mint 60 országból fogadott ösztöndíjasokat. A nem célnyelvi környezetben folyó felsőfokú magyar nyelv oktatás kiterjedt hálózattal rendelkezik: ez a diszciplína 30 ország több mint 100 egyetemének és főiskolájának programjában szerepel.

A magyar mint idegen nyelv oktatása az idegennyelv tanításának egyik formája, amely számos specifikus vonással rendelkezik:

- az oktatásnak többnyire nincsenek graduális előzményei,
- a nyelvet tanítók többsége anyanyelvű tanár,

- a tanulók a magyar nyelvet általában szakmai céllal tanulják,
- az oktatás döntően felsőoktatási intézményekben folyik,
- a módszertani munkához viszonylag kevés segédeszköz áll rendelkezésre, fontos elméleti és gyakorlati alapmunkák hiányoznak (pl. funkcionális grammatika, speciális értelmező szótár, oktatásspecifikus tankönyvek, szöveggyűjtemények, szemléltető anyagok stb.)
- a magyar mint kevésbé elterjedt nem-indoeurópai nyelv tanulása számos pszichés nehézséggel jár együtt stb.

A magyar mint idegen nyelv diszciplína mindenekelőtt szemléleti kérdés, amely kiterjed mind a nyelv funkcionális leírására, mind az oktatás módszertani gyakorlatára. Az alapvető kérdések tisztázását s az egyes oktatási igényeknek megfelelő módszertani gyakorlat kialakítását ma még jelentősen hátráltatja, hogy az idegennyelv-oktatás elméletének alaptudományai közül jószerével csak a nyelvészet és a pedagógia mutat érdeklődést a szakterület iránt, a pszichológia, a szociológia és a logika valójában még a kérdésselvetésekig sem jutott el.

A jelen összeállításban az utóbbi évtizedekben keletkezett, a magyar mint idegen nyelv fogalmát, tipológiáját elemző cikkek, tanulmányok, viták, illetve egyetemi jegyzetek anyagából válogattunk. Reméljük, hogy a válogatás az elméleti kérdések tárgyalása mellett tükrözi a szakterület állapotát, eredményeit és fejlődési gondjait is.

Könyvünket elsősorban a magyart mint idegen nyelvet tanító tanárok, a kérdéssel foglalkozó kutatók, valamint a szakkal ismerkedő egyetemi hallgatók figyelmébe ajánljuk.